

CETATEA JDIOARA – SFÂRȘIT DE DRUM (1693–1701)

Costin Feneșan*

Cuvinte cheie: Jdioara, Federico Veterani, Gabriel Jósika, Luigi Ferdinando Marsili, Giovanni Morando Visconti.
Keywords: Jdioara, Federico Veterani, Gabriel Jósika, Luigi Ferdinando Marsili, Giovanni Morando Visconti.

The fortress at Jdioara End of a story (1693–1701)

(Abstract)

Built at the end of the 13th or the beginning of the 14th century, the royal fortress/castle at Jdioara, located on the road from Caransebeș to Lugoj, was part of the defensive chain in the Banatic highlands against the Turkish penetration, as well as a checkpoint on the road to Transylvania. During that time the fortress/castle at Jdioara changed several owners, from voyvods of Transylvania (John Pongrácz of Dindeleag), princes of Hungary (John Corvinus, natural son of king Mathias Corvinus) or leaders (ban) of the so-called banat of Caransebeș and Lugoj (Steven Tompa, Paul Keresztesi) to some members of local highranking noble families (Macskási/Măcișăș of Tincova, Fiat of Armeniș/Caransebeș, Jósika of Caransebeș/Brănișca). The last known owner of Jdioara before the Turkish seize of the banat of Caransebeș and Lugoj in 1658 was Sigismund Jósika, son of the former Transylvanian chancellor Steven Jósika. During the war between Austria and the Ottoman Empire the former banat, as well as the fortress/castle at Jdioara, passed in the years from 1688 to 1699, for longer or shorter periods of time, from one hand to the other. Gabriel Jósika, a descendent of Sigimund Jósika, along with many noble-fellows fleeing from Caransebeș in 1658, returned with the Austrian army, seizing the opportunity to request the restitution of the lost real estates, among them the fortress/castle of Jdioara. General Federico Veterani, the commander in chief of Transylvania, granted to Gabriel Jósika (a man having a consistent political career in the autonomous Principality of Transylvania and thereafter under Habsburg rule) the possession of Jdioara and the surrounding villages by a donation-deed from January 24th, 1693. At the suggestion of the Imperial Court-Chamber (*kaiserliche Hofkammer*), Emperor Leopold Ist has decided that Jósika, as well as his other fellow-nobles, is to be considered only as a user and in no case as a full owner of the acquired estates, on the principle of *uti possidetis*. A final decision on the real possession was postponed after the conclusion of a peace with the Porte. During a journey to Vienna in the spring of 1697, Gabriel Jósika tried to obtain, by means of a petition filed to the Emperor, the acknowledgment of his full possession on Jdioara, but with no chance to succeed. Meanwhile, the treaty of peace concluded at Karlowitz (January 26th, 1699) granted the whole province of Banat to the Ottoman Empire, compelling Austria to demolish all occupied fortresses/castles, including Jdioara, before leaving the territory. The final Austro-Turkish convention from December 2nd, 1700 on the border-delimitation had put an end to all hopes of Gabriel Jósika. On January 19th, 1701, from his camp on the river Bistra, major general count Luigi Ferdinando Marsili, imperial commissioner in the region, ordered major Leopold Friedrich Ungar de Merana, commander in Caransebeș and of the military border in the Banatic highlands, to proceed without any delay to the demolition of the fortress/castle at Jdioara. The demolition works were entrusted to lieutenant-colonel Giovanni Morando Visconti, an imperial military engineer. On March 17th, 1701 he wrote to general Marsili, that on the previous day, at 16:00 hours, the fortress/castle at Jdioara was completely destroyed by successive gunpowder explosions.

În după amiaza zilei de 16 martie 1701 mai multe explozii declanșate la comanda inginerului militar imperial, locotenent-colonelul Giovanni Morando Visconti¹, au pus capăt exis-

din Ungaria, care a urmat după victoria reputată de imperiali sub zidurile Vienei (1683). Trimis în 1691 în Transilvania, Visconti a fost numit doi ani mai târziu inginer-șef (*Oberingenieur*) al trupelor imperiale de acolo, fiind prezent în zonele de conflict cu otomanii. În anul încheierii păcii de la Karlowitz (1699) el a editat la Sibiu *Mappa della Transilvania*, o hartă deosebit de exactă realizată împreună cu desenatorul Stefan Welzer și gravorul Johann Konrad Predtschneider din Nürnberg. Datorită competenței sale profesionale, Visconti a fost numit tot atunci inginer-șef al Comisiei de fortificare a Transilvaniei. În această calitate el a întocmit în 1702

* Cercetător independent; e-mail: costinfenesan@yahoo.com

¹ Giovanni Morando Visconti (născut în 1652 la Curio în cantonul elvețian Ticino, mort în 1717 la Alba Iulia și îngropat în capela Várday a catedralei romano-catolice Sf. Mihail) a intrat încă de tânăr în serviciul militar al Habsburgilor și s-a distins ca inginer militar în timpul campaniei antiotomane

tenței de aproape o jumătate de mileniu a cetății Jdioara, aflată pe valea Timișului, la jumătatea distanței între Caransebeș și Lugoj. Construită ca o fortificație regală, cu mare probabilitate la finele secolului al XIII-lea sau la începutul celui următor, Jdioara a avut, pe de o parte, rostul să contribuie la consolidarea controlului suveranilor angevini asupra Banatului de munte, pe de altă parte să constituie, mai ales începând cu prima jumătate a secolului al XV-lea, o verigă a sistemului defensiv organizat în calea expansiunii otomane.

Aflată pe un platou mărginit din trei părți de pante abrupte, accesul la fortificația de la Jdioara era posibil doar dinspre vest, pe valea Timișului. Cercetările arheologice întreprinse în ultima jumătate de veac² au stabilit că cetatea Jdioara – de altfel de dimensiuni reduse, având o suprafață de aproximativ 880 m² ceea ce a făcut ca în documente să fie menționată când *arx* (cetate), când *castellum* (castel) – a avut un plan poligonal, cu una din laturi foarte scurtă, un pentagon cu colțurile rotunjite. A dispus de două turnuri, unul mai vechi, dreptunghiular, pe latura de sud-est și de un donjon de formă pătrată, construit probabil în secolul al XV-lea³. În urma cercetărilor arheologice a fost avasată ipoteza existenței unui pod mobil (*pont-levis*) peste șanțul cetății, nu neapărat atașat de poartă, precum și a unei cisterne, care a

proiectul de construire a Citadelei de la Sibiu, lucrare care a fost începută dar apoi abandonată. În 1712 Visconti a condus echipa de geometri care a început ridicarea topografică a orașului Alba Iulia și a vechii cetăți de acolo. Un an mai târziu el a planificat și coordonat construirea Citadelei de la Cluj. În 1714 Visconti a întocmit proiectul cetății bastionare (de tip Vauban) de la Alba Iulia, ale cărei lucrări de construcție le-a condus din 1715 până în 1717, când a căzut victimă epidemiei de ciumă. Pentru activitatea lui Visconti ca inginer/arhitect militar și cartograf, vezi Kovács András, Mircea Țoca, *Arhitecți italieni în Transilvania în cursul secolelor al XVI-lea și al XVII-lea. Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Historia, 18 (1973), 1, 19–36; Gheorghe Anghel, *Despre fortificația bastionară de la Alba Iulia*. Apulum, 23 (1986), 245–258; Nicolae Sabău, *Giovanni Morando Visconti in Transilvania. Intorno à un piano per "il Castello" di Cluj* (în vol. *Maestri ticinesi in Transilvania tra cinquecento e settecento*, ed. Nicolae Sabău), Cluj-Napoca, (2007), 51–79; Dragoș Măndescu, *"Jidova" înainte de Danubius Pannonico-Mysicus. Luigi Ferdinando Marsigli, cartografia militară habsburgică și primele atestări ale castrului de piatră de lângă Câmpulung*, în vol. *Spațiul vechii Dacii în reprezentări cartografice medievale și moderne*, Ed. Ordessos, Pitești (2012), 108–112.

² Adrian Bejan, *Cetatea Jdioara, raport preliminar de săpătură – campania 1973*. Tibiscus, Istorie, 4 (1975), 155–165; Adrian Bejan, *Cetatea feudală Jdioara. Materiale și cercetări arheologice*, 14 (1980), 514–523.

³ Adrian Andrei Rusu, *Castelarea carpatică*. Ed. Mega, Cluj-Napoca (2005), 522.

asigurat apa necesară garnizoanei⁴. La mijlocul secolului al XV-lea, când Ioan de Hunedoara în calitate de ban al Severinului, comite de Timiș și, în fine, de voievod al Transilvaniei a luat diferite măsuri de întărire a capacității defensive a comitatelor de pe teritoriul Banatului, supuse aproape neconținut presiunii militare a Porții, cetatea Jdioara s-a numărat, în mod firesc, printre beneficiari. Astfel, domeniul acesteia, care trebuia să-i asigure resursele umane și materiale necesare, a ajuns să cuprindă în anul 1444 nu mai puțin de 49 de moșii și părți de moșie⁵. Evoluția ulterioară, sinuoasă și de cele mai multe ori nefavorabilă a evenimentelor începând cu prima jumătate a secolului al XVI-lea, marcată deopotrivă de conflicte interne (mai cu seamă ciocnirea dintre partida ferdinandistă și cea zápolyană) și de pericolul otoman neîncetat, s-a răsfrânt și asupra destinelor Jdioarei. Cetatea/castelul și-a schimbat stăpânii de repetate ori începând cu a doua jumătate a secolului al XV-lea prin dani, arendări sau confiscare, printre beneficiari numărându-se voievozi ai Transilvaniei (Ioan Pongrácz de Dindeleag), principii ai Ungariei (Ioan Corvin, fiul regelui Matia Corvin), bani ai Caransebeșului și Lugojului (Ștefan Tompa și Paul Keresztesi) sau membri ai familiilor de frunte ale nobilimii locale (Macskási/Măcicaș de Tincova, Fiat de Armeniș/Caransebeș)⁶. Din rândul acestora din urmă ne vom opri asupra familiei Jósika (nume maghiarizat din românescul *Iojică*), originară din Caransebeș, aceasta deoarece ultimul proprietar al cetății Jdioara a fost tocmai unul din membrii ei.

La 8 februarie 1590, răsplătind credința și meritele cămărarului (*cubicularius*) său Ștefan Jósika, principele transilvănean Sigismund Báthory i-a dăruit (și împreună cu el fraților săi Nicolae, Francisc, Gheorghe, Ladislau și Farkas) cetatea Jdioara cu tot armamentul aflat acolo, precum și moșiile Sidomerfalwa, Zederies și Nădrag care țineau de aceasta⁷. Devenit între timp cancelar al Transilvaniei (1594), Ștefan Jósika și-a atras datorită politicii sale interne și externe și deopotrivă prin intrigile de la curtea princiară dizgrația lui Sigismund Báthory și condamnarea la moarte (1 septembrie 1598). Odată cu aceasta, Jósika și-a

⁴ *Ibidem*, 179–180 și 229.

⁵ Costin Feneșan, *Diplomatarium Banaticum*, vol. I, Ed. Mega, Cluj-Napoca, (2016), doc. 32, 106–113.

⁶ O prezentare foarte riguroasă și amănunțită a celor care au stăpânit cetatea Jdioara până la 1658 la Ligia Boldea, *Asupra avatarurilor unei cetăți medievale: Jdioara anilor 1548–1658*. *Analele Banatului*, istorie-arheologie, XIV/2 (2006), 47–59.

⁷ Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*, vol. IV, Budapesta (1883), doc. 462, 142–144.

pierdut nu numai viața ci și averea, inclusiv cetatea Jdioara cu domeniul ei. La 1 septembrie 1599 Andrei Báthory, noul principe al Transilvaniei, i-a dăruit lui Sigismund Sármasághi de Sarmășag toate moșiile din comitatul Severinului care îi aparținuseră lui Ștefan Jósika, inclusiv cetatea Jdioara⁸. Cu aceasta se părea că Jdioara era iremediabil pierdută pentru familia Jósika. Numai că Barbara Fúzi, văduva cancelarului decapitat s-a recăsătorit tocmai cu Sigismund Sármasághi, noul proprietar al Jdioarei. În acest fel, Sigismund și Gabriel, cei doi fii ai lui Ștefan Jósika, s-au putut bucura *mutatis mutandis* de cetatea confiscată părintelui lor. După ce prin danii sau zalogiri succesive, care au avut loc în primele două decenii ale secolului al XVII-lea⁹, cetatea Jdioara a schimbat mai mulți stăpâni, situația a evoluat în favoarea familiei Jósika. La 14 aprilie 1627 Sigismund Jósika, unul din fiii defunctului cancelar, a declanșat la Tabla de judecată a principelui Gabriel Bethlen acțiunea de redobândire a bunurilor imobile ale părintelui său aflate în comitatele Hunedoara și Severin, inclusiv a cetății Jdioara¹⁰. Odată intrat în stăpânirea acesteia, Sigismund Jósika a zălogit pe o perioadă de șase ani, pentru suma de 1 400 de florini, cetatea Jdioara (cu tot armamentul aflat acolo), precum și satele Jdioara și Zederies (cu toți iobagii) lui Iacob Restys din Raguză¹¹, probabil un negustor raguzan care făcea afaceri în părțile Caransebeșului și Lugojului. După ce Sigismund Jósika a reluat în toamna anului 1634 stăpânirea asupra cetății Jdioara¹², el a zălogit-o pentru scurt timp tricesimotorului caransebeșan Sigismund Fiat, de la care a reluat-o apoi în primăvara târzie a anului 1636¹³. Datorită faptului că, până în prezent, nu dispunem de alte documente referitoare la stăpânii cetății Jdioara până la 1658, când banatul Caransebeșului și Lugojului a fost ocupat de Poartă, este cu neputință să știm dacă familia Jósika a păstrat-o pe mai departe în stăpânirea sa. Abia odată cu declanșarea, în vara anului 1688, a operațiunilor armatei habsburgice împotriva trupelor turcești pentru

⁸ *Ibidem*, doc. 503, 225–228.

⁹ Ligia Boldea, *op. cit.*, 55–57. În vara târzie a anului 1613 turcii au ocupat pentru scurt timp Caransebeșul, Lugojul și Jdioara, vezi scrisoarea din 2 septembrie 1613 a lui Sigismund Sármasághi către palatinul Ungariei habsburgice, Gheorghe Thurzó: „*Karán-Sebes, Lugos és az én váram Zsidóvár már török kezén van.*”, la Marczali Henrik, *Újabb regesták a külföldi levéltárból. Történelmi Tár*, 1879, 362.

¹⁰ Pesty Frigyes, *op. cit.*, vol. IV, doc. 532, 284–285 și doc. 533, 286–287.

¹¹ *Ibidem*, doc. 534, 287–290.

¹² *Ibidem*, doc. 541, 296–297.

¹³ *Ibidem*, doc. 546, 304–305.

a le alunga din Banatul de munte, familia Jósika de Brănișca – predicat nobiliar dobândit de Ștefan Jósika în 1595 odată cu stăpânirea asupra moșiei și a castelului Brănișca din comitatul Hunedoara – a perceput ocazia de a-și redobândi vechile proprietăți din comitatul Severinului, inclusiv cetatea Jdioara. Pentru a înțelege însă cât mai deplin împrejurările în care s-a desfășurat această acțiune dar mai cu seamă cadrul procesului, de alt fel general, de recuperare a proprietăților imobiliare aflate pe teritoriul fostului banat al Caransebeșului și Lugojului, socotim că este binevenită prezentarea evoluției sinuoase și adeseori neașteptate a evenimentelor pe plan militar¹⁴.

După ce trupele imperiale au ocupat în primăvara târzie și vara anului 1688 Lipova, Lugojul, Caransebeșul, Mehadia și Orșova, situația în zona de munte a Banatului părea complet compromisă pentru turci. În vara anului 1689 aceștia au avut însă o reacție ofensivă neașteptată, reușind să reocupe Orșova și Mehadia și să ajungă până sub zidurile Caransebeșului (21 iulie 1689). Contraofensiva declanșată din Valea Bistrei de trupele generalului Heister s-a încheiat în octombrie 1689 cu reocuparea Mehadiiei și Orșovei. După un an de relativă liniște, atacul declanșat în septembrie-octombrie 1690 de trupele comandate de marele vizir Mustafa Köprülü i-a silit pe imperiali să le cedeze turcilor tot ceea ce cuceriseră: Orșova, Caransebeșul, Lugojul și Lipova. Ce-i drept, reacția trupelor imperiale a reușit, la jumătatea lunii ianuarie 1691, să readucă Lugojul și Caransebeșul în stăpânirea lor, numai că ofensiva din vara aceluiași an a oștilor turco-maghiare comandate de principele transilvănean Emeric Thököly a dus la reocuparea Caransebeșului (23 iulie 1691) și Lugojului (26 iulie 1691). Poarta nu s-a putut însă bucura prea mult de victorie. În urma înfrângerii drastice suferite de oastea sultanului în bătălia de la Slankamen (19 august 1691), trupele turcești din Banatul de munte au fost nevoite să părăsească Caransebeșul și Lugojul. Dacă în prima parte a anului 1692 situația din Banatul de munte a fost calmă, în vară și toamnă trupele turcești au întreprins o expediție de jaf în Almăj și Clisura Dunării. Cu acest prilej a avut loc ciocnirea, mult mediatizată după aceea, de la peștera Piscabara, numită mai apoi Peștera Veterani. De menționat este faptul că, în cursul acestor ciocniri, Caransebeșul și Lugojul nu au fost

¹⁴ Vezi în acest sens Pesty Frigyes, *A szörényi bánóság és Szörény vármegye története*, vol. I, Budapesta (1877), 101 și urm.; o prezentare succintă la Costin Feneșan, *Comitatul Severinului la sfârșitul secolului al XVII-lea. Tibiscum* (Studii și comunicări de etnografie-istorie), 7 (1988), 190–191.

afectate în mod direct. Anii 1693 și 1694 au fost – cu excepția unor mici ciocniri la hotar – o perioadă de liniște. În schimb în vara anului 1695 turcii au pornit o nouă ofensivă în Banat. La 7 septembrie 1695 au cucerit Lipova, iar la 21 septembrie 1695, într-o bătălie desfășurată lângă Lugoj, au surprins și înfrânt trupele comandate de generalul Veterani, care și-a pierdut viața pe câmpul de luptă. În consecință, trupele imperiale aflate sub comanda generalului Pfeffershofen au fost nevoite să părăsească orașul și cetatea Caransebeș la 22 septembrie 1695, după cum au fost pierdute Lugojul, Mehadia, Orșova și Almăjul. Reacția trupelor imperiale din toamna târzie a anului 1695 s-a soldat cu reocuparea întregului teritoriu cedat turcilor în timpul verii și toamnei. Asedierea eșuată a cetății Timișoara de către armata imperială în vara anului 1696 n-a avut urmări directe asupra situației din Banatul de munte, în schimb victoria consistentă obținută la Zenta (11 septembrie 1697) de trupele comandate de principele Eugeniu de Savoia a consolidat stăpânirea habsburgică la Caransebeș și Lugoj, fiind înregistrate doar ciocniri armate minore la hotarele cu Țara Românească și Serbia. Încheierea tratatului de pace de la Karlowitz (26 ianuarie 1699) a însemnat pentru imperiali obligația de a se retrage de pe teritoriul Banatului și cea asumată de Poartă de a consimți la demolarea tuturor fortificațiilor de acolo, cu excepția celei de la Timișoara. Imperialii au continuat să păstreze garnizoane în principalele fortificații din Banatul de munte (Caransebeș, Lugoj, Bocșa, Vârșeț, Jdioara) până când, în conformitate cu prevederile tratatului de pace, comisia mixată de delimitare a frontierei între Transilvania și eialetul Timișoarei a semnat, la 2 decembrie 1700, convenția în această privință. Chiar și după aceea unități ale trupelor imperiale au mai rămas în principalele centre din Banatul de munte până la începutul lunii aprilie 1701, când s-a încheiat acțiunea de demolare a fortificațiilor de la Caransebeș, Lugoj, Jdioara, Ezeriș, Bocșa și Vârșeț.

Odată cu ocuparea Banatului de munte de către trupele imperiale în vara târzie a anului 1688, în fostul banat al Caransebeșului și Lugojului au revenit nobilii și ceilalți vechi proprietari ori urmașii acestora, care fuseseră nevoiți să-și părăsească bunurile imobiliare în 1658, atunci când regiunea fusese cedată Porții. Grupul acestora a început să exercite asupra autorităților habsburgice militare și civile o presiune constantă, având ca obiectiv, pe de o parte, restituirea *in integrum* a proprietăților pe care le stăpâniseră, pe de altă parte reinstaurarea vechiului sistem comitatens, refacerea *mutatis mutandis* a “republicii nobiliare” de odinioară din

banatul Caransebeșului și Lugojului¹⁵. Numai că în problema capitală a regimului de proprietate în teritoriul ocupat de trupele imperiale s-au confruntat două puncte de vedere complet opuse. Autoritățile centrale ale Imperiului habsburgic (Camera Aulică, Comisia neoacvistică) au susținut, pe de o parte, principiul potrivit căruia dreptul de proprietate asupra bunurilor imobiliare de pe teritoriul ocupat îi revenea – fără a fi recunoscute titluri de drept anterioare – împăratului, anume în temeiul dreptului războiului/dreptului sabiei. În temeiul accepțiunii de *dominium emnens* suveranul habsburgic, ca stăpân suprem (*oberster Grundherr*) asupra pământului, era singurul îndrituit să dispună asupra acestuia. În consecință, toate proprietățile imobiliare (în speță pământul) recuperate de la Poartă pe calea armelor trebuiau conscrise și apoi doar *arendate* (subl. n.) vechilor proprietari, anume cu drept de uzufruct, fără ca pe această cale să poată rezulta vreun titlu de proprietate reală. Natura relațiilor de proprietate urma să fie decisă definitiv abia după încheierea păcii cu Poarta. Pe de altă parte, s-a manifestat presiunea constantă a nobilimii severinene de a fi repusă *in integrum* și fără vreo condiționare în stăpânirea deplină a proprietăților imobiliare deținute până în 1658¹⁶.

Pentru a înlătura orice neclaritate în legătură cu regimul de proprietate de pe teritoriul vechiului banat al Caransebeșului și Lugojului, o hotărâre din 24 iulie 1689 a Camerei Aulice, luată sub semnătura vicepreședintelui, contele Siegfried Christoph Breuner, a stabilit următoarele: “Toate bunurile care le-au aparținut mai înainte amintiiților locuitori din zisul comitat al Severinului nu le vor fi încredințate în posesiune reală (a cărei acordare va depinde de o viitoare cunoaștere a situației și de preabinevoitoarea hotărâre luată în acest sens de Maiestatea Sa), ci le vor deține în chip de arendă.”¹⁷ Nici presiunile pe care nobilimea severineană le-a exercitat în continuare prin reprezentanții ei trimiși la Curtea Vieneză n-au putut clinti autoritățile centrale ale monarhiei din decizia luată. Mai

¹⁵ Costin Feneșan, *Stăpâni și supuși în comitatul Severinului în timpul celei de-a doua ocupații habsburgice (1688–1699)*. *Banatica*, 14 (1996), 151.

¹⁶ Costin Feneșan, *Caransebeșul la începutul celei de-a doua stăpâniri habsburgice (1688)*. *Revista istorică*, 7 (1996), 1–2, 76–77. Vezi și Pesty Frigyes, *Szörányi*, vol. I, 408–413.

¹⁷ Costin Feneșan, *Comitatul Severinului la sfârșitul secolului al XVII-lea*, doc. III, 206–207: “Praetactis toties dicti comitatus Zöröniensis incolis bona antehac sua non quidem in realem possessionem (cuius collatio ab ulteriori informatione et desuper fienda Suae Maiestatis benignissima resolutione dependet), verum nomine arendae possidenda assignanda.”

mult, un rescript al împăratului Leopold I din 10 martie 1698 a risipit și ultimele iluzii ale petiționarilor: “Ei se pot folosi și bucura [de bunurile imobiliare] până când ne va fi pe voie Nouă și Fiscului Nostru să le incorporăm sau să le rânduim pe toate în vreun alt fel.”¹⁸

Acesta este contextul în care cetatea Jdioara și familia Jósika s-au aflat iarăși în atenția autorităților. La 24 ianuarie 1693, într-o perioadă în care expunerea Banatului de munte la atacurile otomane se redusese simțitor, generalul de cavalerie conte Federico Veterani¹⁹, comandantul militar al Transilvaniei și al trupelor din comitatul Severinului, i-a conferit lui Gabriel Jósika stăpânirea asupra cetății Jdioara și a satelor care țineau de ea, toate aceste bunuri aparținând odinioară strămoșilor săi²⁰. Prin această danie generalul imperial dorea să răsplătească serviciile deosebite pe care Gabriel Jósika le adusese împăratului Leopold I și armatei sale. Însă, în conformitate cu hotărârea din

¹⁸ *Ibidem*, doc. XIII, 214–215: “...eo usque uti, frui possunt, donec Nobis vel Fisco Nostru incorporare vel alio denique modo cunctis ponere placuerit.”

¹⁹ Federico Veterani (născut la 13 martie 1643 la Urbino, mort în bătălia de lângă Lugoj la 21 septembrie 1695) a intrat de tânăr în serviciul militar al Habsburgilor. S-a distins cu ocazia asedierii Vienei de către turci (1683), apoi în bătălia de la Neuhäusel (Nové Zámky) din anul următor, la cucerirea orașelor Eperjes (Prešov) și Tokay. Avansat general-maior la 12 septembrie 1685, Veterani a avut în anul următor o contribuție substanțială la cucerirea orașului Szeged. Trimis apoi în Transilvania, a reușit să ocupe în mod pașnic orașele principale din Transilvania, cu excepția Brașovului, care a fost bombardat de trupele imperiale. Ca o răsplată a meritelor sale, Veterani a fost înaintat, la 13 iulie 1688, la gradul de feldmareșal-locotenent, calitate în care a comandat trupele imperiale care i-au alungat pe turci din Lipova, Lugoj, Caransebeș, Mehadia și Orșova. A participat apoi la bătălia de la Vidin (1689), deținând în continuare comanda cetății Niș, pe care a apărat-o de mai multe atacuri turcești, merite pentru care a fost avansat, la 16 august 1691, la gradul de general de cavalerie. În fine, împăratul Leopold I l-a avansat, la 17 mai 1694, la gradul de feldmareșal. Veterani a fost comandantul militar al Transilvaniei în 1688–1689 și 1690–1695. A căzut pe câmpul de luptă de lângă Lugoj la 21 septembrie 1695. Cu privire la viața și activitatea lui Veterani, vezi studiul foarte consistent al lui Raoul Gueze, *Le lettere di Federico Veterani. Aspetti della vita di un condottiere del' 600 nelle guerre contro i Turchi nei paesi danubiani. Europa Orientale*, 8 (1989), 19–39 (*Contributi italiani al VI. Congresso internazionale di Studi Sud-Est Europei*). Prezent de mai multe ori în Banatul de munte, Veterani s-a implicat energic și în organizarea administrației militare și civile de acolo. Cu privire la aceasta, vezi Costin Feneșan, “Reglementarea” din 1693 a comitatului Severinului. *Banatica*, 4 (1977), 239–242.

²⁰ Vezi doc. 1. O prezentare extrem de rezumativă a tentativei de recuperare a Jdioarei de către Gabriel Jósika la Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*, vol. II, Budapesta, (1884), 318.

24 iulie 1689 a Camerei Aulice, generalul Veterani a ținut să menționeze în documentul de danie în mod special, că cetatea Jdioara și satele care țineau de ea “i le trec și i le atribui [lui Gabiel Jósika] până la ratificarea ulterioară de către Camera Aulică”. Mai mult, în act au fost consemnate câteva obligații pe care Jósika trebuia să le respecte ca stăpân al Jdioarei. Astfel, satele care țineau de cetate urmau să fie folosite pe viitor doar pentru întreținerea fortificației și a garnizoanei de acolo, fiind scutite de prestarea unor obligații pe seama Caransebeșului și Lugojului, la fel și de achitarea dării obișnuite pe seama țării. În schimb deținătorul cetății sau orice eventual urmaș din familia sa aveau obligația să țină legături strânse cu comandantul imperial ai cetăților Caransebeș și Lugoj, asigurând prin oștenii din garnizoana de la Jdioara transportul corespondenței din și înspre Transilvania. Statutul de proprietate provizorie și condiționată asupra cetății Jdioara nu l-a mulțumit însă pe Gabriel Jósika. La 18 aprilie 1697, profitând de o nouă acalmie în Banatul de munte, el s-a dus la Viena și i-a înaintat împăratului Leopold I o petiție²¹ prin care solicita trecerea cetății Jdioara și a satelor aparținătoare în deplina sa proprietate. În susținerea cererii sale, Jósika a invocat faptul că în cei trei ani de când Jdioara îi fusese încredințată de defunctul general Veterani, el nu numai că întreținuse cetatea pe cheltuială proprie, ba și contribuisese la furnizarea grânelor necesare trupelor imperiale. Pe acest temei Jósika s-a socotit îndreptățit să-i solicite împăratului ratificarea actului de danie din 1693, mai ales că vicepreședintele Camerei Aulice, contele Breuner, menționase în hotărârea din 24 iulie 1689, că “orice va binevoi să încredințeze amintit preainălțatul domn general Veterani vreunui dintre cei credincioși Preasacrei Sale Maiestăți, am decis că trebuie să rămână în mâinile aceluia.”²²

²¹ Vezi doc. 2.

²² Costin Feneșan, *Comitatul Severinului la sfârșitul secolului al XVII-lea*, doc. III, 207: “...quae praetitulatus excellentissimus dominus generalis Veterani cuipiam fidelium Suae Maiestatis Sacratissimae benigne assignare prae manibus eorundem reliquenda esse duxi.” Ne sunt cunoscute și alte danii făcute de generalul Veterani în fostul banat al Caransebeșului și Lugojului. Beneficiarul principal a fost Petru Macskási (Măcițaș) de Tincova, cel pe care nobilii reveniți la Caransebeș în august 1688 îl aleseseră ca vicecomite al Severinului. Astfel, la 28 aprilie 1689 generalul Veterani a emis chiar două acte de danie în favoarea vicecomitelui Macskási. În temeiul unuia dintre ele, acestuia i s-a îngăduit să ia în stăpânire o moară construită de turci pe apa Timișului, mai în jos de viile Caransebeșului, precum și casa din Lugoj care îi aparținuse lui Gheorghe Csáktornyai mort fără de urmași (vezi Costin Feneșan, *Comitatul Severinului*, doc. I, 204–205). Prin celălalt act, generalul imperial i-a dat vicecomitelui

În același timp, se cuvine să ne punem pe bună dreptate întrebarea în legătură cu persoana și rosturile lui Gabriel Jósika, beneficiarul daniei din 1693 a generalului Veterani. Din câte ne este cunoscut, Gabriel Jósika de Brănișca a fost strănepotul lui Ștefan Jósika, ca fiu al lui Gabriel senior, nepotul cancelarului²³. Pe Gabriel Jósika junior îl vom găsi implicat în viața politică încă din ultimii ani de existență ai principatului autonom al Transilvaniei. La dietele transilvănene din iulie-august 1687 și mai-iunie 1688 Gabriel Jósika a fost membru al delegației (deputației) rânduite pe lângă Consiliul princiar, cu menirea de a se ocupa de soluționarea problemelor mai spinoase, care îi erau delegate de către principe și sfetnicii săi²⁴. În vara anului 1687 Gabriel Jósika s-a numărat printre cei patru membri ai soliei transilvănene conduse de Ioan Sárosi, care fusese trimisă la Belgrad, la marele vizir, pentru a-l convinge de loialitatea principelui Mihail Apafi²⁵. Este foarte probabil că, încă în acei ani, s-a definit – deocamdată în taină, la fel ca în cazul principelui său – atitudinea filohabsburgică a lui Gabriel Jósika. Odată cu ocuparea Transilvaniei și a Banatului de munte de către trupele habsburgice,

Macskási dreptul de a lua în stăpânire casa lui Nicolae Nicola din Caransebeș, mort fără de urmași (vezi Costin Feneșan, *Comitatul Severinului*, doc. II, 205–206). În fine, la 21 aprilie 1691 Veterani i-a dat lui Macskási dreptul de a deține și folosi o moară aflată la Lugoj (vezi Costin Feneșan, *Comitatul Severinului*, doc. V, 209). De remarcat este faptul că, în toate cele trei acte de danie Veterani a condiționat recunoașterea dreptului de proprietate deplină de decizia Camerei Aulice. Un raport de anchetă din 20 ianuarie 1699 ne oferă informații relevante în legătură cu regimul de proprietate din Banatul de munte. Astfel, din cele 57 de sate înregistrate un număr de 29 i-a aparținut Fiscului imperial, alte 13 având cu foarte mare probabilitate același statut. 15 sate, de fapt dreptul de uzufuct asupra lor, le-au aparținut unor nobili, călugărilor franciscani de la Caransebeș sau unor funcționari ai administrației imperiale: Petru Macskási (din 1698 comite suprem al Severinului) – Fârliug, Obreja, Jupa și Peștere (împreună cu Gabriel Giurma); tricesimatorul caransebeșan Ștefan Kún – Agadici, Dalci, Biserica Roșie (Crvena Crkva); Sigismund Simon – Zorlențul Mare, Vârciorova; călugării franciscani – Var, Slatina Timiș; Mihai Vaida și Ioan Vaida – Domașnea (cotă-parte cu Fiscul imperial); Gabriel Giurma – Crășma; comisarul-adjunct Ioan Farkas de Selymecz – Kusić; Adalbert Dobner – Ohaba Mătnic; diaconul David – Borlova (vezi Costin Feneșan, *Stăpâni și supuși*, 160–161). Lui Petru Macskási i-au mai fost concesionate satele Duleu, Sacoșul Mare și Lugojel drept compensație pentru cei 9 000 de florini renani pe care i-a cheltuit pentru întreținerea trupelor imperiale (vezi Pesty Frigyes, *Krassó*, vol. IV, doc. 579, 360).

²³ Nagy Iván, *Magyarország családai czimérekkel és nemzedékrendi táblákkal*, vol. 5, Pesta (1859), tab. I, 358.

²⁴ Trócsányi Zsolt, *Erdély központi kormányzata 1540–1690*. Akadémiai Kiadó, Budapesta, (1980), 151.

²⁵ *Ibidem*, 171.

Gabriel Jósika s-a alăturat pe față noii stăpâniri, luând parte activ la acțiunile de consolidare a noii administrații. Dieta Transilvaniei din ianuarie-februarie 1691 l-a desemnat ca membru al comisiei conduse de Samuel Keresztessi, căreia îi revenea stabilirea modului de impunere a dărilor și strângerea acestora pe seama trupelor imperiale, precum și repartizarea robotelor în beneficiul lor²⁶. În această calitate Gabriel Jósika s-a implicat direct în reușita acestei acțiuni și pe teritoriul ocupat de imperiali în comitatul Severinului, fapt care a contribuit, fără îndoială, ca generalul Veterani să-i doneze la 24 ianuarie 1693 cetatea Jdioara și satele ținând de aceasta. De altfel cariera lui Jósika în slujba Habsburgilor avea să înregistreze în continuare un curs ascendent. În primăvara anului 1694 el s-a numărat printre candidații prezentați spre votare Dietei Transilvaniei pentru funcția de vicesecular al Cancelariei Aulice Transilvănene aflate în curs de organizare la Viena²⁷. Asesor al Tablei regale de judecată a Transilvaniei începând cu anul 1690²⁸, Gabriel Jósika a fost în vara anului 1696, alături de Ștefan Barcsai, unul din comisarii-conscriptori trimiși în comitatele din Partium, inclusiv în comitatul Severinului, pentru a efectua conscrierea fiscală. Jósika n-a mai ajuns însă în părțile Banatului de munte din cauza evoluției situației militare²⁹. În primăvara timpurie a anului 1698 el a fost implicat din nou în evenimentele desfășurate în locurile de baștină ale familiei sale. În cadrul unei acțiuni înscenate de, pe atunci încă vicecomitele, Petru Macskási cu scopul de a fi ales și numit comite suprem al Severinului, Gabriel Jósika s-a numărat între candidații propuși pentru o iluzoriu resuscitată dregătorie de ban al Caransebeșului și Lugojului, firește fără nici un fel de efect³⁰. Parcursul netulburat al carierei publice a lui Ștefan Jósika a înregistrat un moment de mare cumpănă în anul 1708, când a fost arestat la Sibiu, sub bănuiala de a fi fost aderent al curuților³¹, partida antihabsburgică din războiul civil dus de Francisc Rákóczy al II-lea. Eliberat din detenție în 1709 și reabilitat, Gabriel Jósika a fost până în 1713 comisar-suprem pentru aprovizionarea armatei³². Între timp însă stăpânirea sa asupra cetății

²⁶ Trócsányi Zsolt, *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1690–1740*. Akadémiai Kiadó, Budapesta, (1988), 276.

²⁷ *Ibidem*, 293, nota 183.

²⁸ *Ibidem*, 270.

²⁹ *Ibidem*, 217

³⁰ Costin Feneșan, *Stăpâni și supuși*, 152.

³¹ Trócsányi Zsolt, *Habsburg-politika*, 308 și 316.

³² *Ibidem*, 359.

Jdioara a devenit o simplă și dureroasă amintire. În temeiul articolului 2 al tratatului de pace de la Karlowitz (26 ianuarie 1699) între Imperiul habsburgic și Poartă, s-a convenit ca toate fortificațiile din Banatul otoman, cu excepția cetății Timișoara, să fie demolate. Tot în virtutea tratatului de la Karlowitz (articolul 18) urma să fie constituită o comisie mixtă austro-turcă, însărcinată să negocieze și să stabilească frontiera între Imperiul habsburgic și cel otoman. La 14 martie 1699 împăratul Leopold I l-a numit pe generalul-maior conte Luigi Ferdinando Marsili comisar împuternicit să negocieze și să semneze cu delegația otomană convenția de delimitare a frontierei comune, document care a fost încheiat la 2 decembrie 1700³³. Cu aceasta soarta cetății Jdioara era definitiv pecetluită.

La 19 ianuarie 1701 generalul Marsili³⁴ i-a

³³ Negocierile în legătură cu hotarul între Transilvania și eialetul Timișoara au fost purtate în mare parte în tabăra imperială de pe râul Bistra, în apropiere de Ferdinand (Oțelul Roșu în zilele noastre) de generalul conte Marsili și delegatul turc Ibrahim effendi.

³⁴ Conte Luigi Ferdinando Marsili/Marsigli (născut la Bologna la 10 iulie 1658 și mort tot acolo la 1 noiembrie 1730), polihistor (geograf, naturalist, istoric, lingvist și cartograf), militar și diplomat aflat în slujba Habsburgilor. După o călătorie de studii efectuată în Asia Mică, în cursul căreia și-a pus în valoare cunoștințele dobândite în timpul studiilor superioare făcute la Bologna, Marsili a intrat în slujba împăratului Leopold (1682) și a luat parte la campania militară împotriva Imperiului otoman. Luat prizonier de turci și vândut ca rob, el a fost răscumpărat în 1684, activând apoi ca inginer militar în armata imperială. A contribuit la succesul asediului cetății Buda (1686), luând apoi parte la operațiunile militare din războiul austro-turc încheiat cu pacea de la Karlowitz. Ajuns la gradul de general-maior, Marsili a condus delegația imperială la tratativele de delimitare a frontierei cu Imperiul otoman. Participând la Războiul de succesiune la tronul Spaniei (1701–1714), Marsili a fost învinovățit, alături de generalul Arco, de predarea pripită a fortăreței Breisach am Rhein (1703), fiind drept urmare deposedat de toate titlurile și gradele militare dobândite în Imperiul habsburgic. Recursul pe care l-a înaintat împăratului Iosif I a fost respins. Reprimit în serviciul militar de împăratul Carol al VI-lea, Marsili a luat parte la asedierea și cucerirea cetății Timișoara (august-octombrie 1716) sub comanda principelui Eugeniu de Savoia. În 1712 Marsili și-a donat întreaga colecție de științe naturale, de cartografie și manuscrise Universității din Bologna. Lucrarea sa științifică de anvergură, care i-a asigurat o binemeritată recunoaștere ca enciclopedist, a fost *Danubius Pannonico-Mysicus observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus*, apărută în 1726 la Haga în șase volume în folio. În 1715 Marsili a fondat la Bologna *Institutul de Științe și Arte*. Apreciat de lumea savantă din Europa, Marsili a fost ales în 1691 membru al *Societății Regale* din Londra, iar în 1715 a fost numit membru străin asociat al *Academiei de Științe* din Paris, după ce anterior fusese ales membru al *Societății de Științe* din Montpellier. Pentru viața și activitatea lui Marsili vezi excelenta monografie a lui John Stoye, *Marsigli's Europe 1680–1730. The life and*

trimis maiorului Leopold Friedrich Ungar de Merana, comandantul Caransebeșului și al graniței de acolo, ordinul de demolare a cetății Jdioara³⁵. Maiorul Ungar a fost însărcinat să-i ceară urgent căpitanului Straina, care comanda la Jdioara, să înceapă imediat operațiunile de demolare cu ajutorul soldaților din garnizoană, marcând cu steaguri zona supusă demolării. Căpitanul Straina și oamenii săi au fost avizați să părăsească Jdioara doar în momentul în care ar fi primit ordin de la generalul Marsili. În instrucțiunile trimise maiorului Ungar, Marsili a socotit necesar să precizeze câteva probleme legate de demolare. Știind că “acest castel mic are doar un zid vechi și putred”, pentru a cărui distrugere nu erau necesare mijloace deosebite, Marsili a cerut ca operațiunea să fie coordonată de ofițerul pe care avea să-l trimită – este vorba, cum se va vedea, de locotenent-colonelul inginer Giovanni Morando Visconti –, “un om foarte experimentat în această privință.” De asemenea, Marsili a insistat ca cisterna din interiorul fortificației să fie umplută în întregime cu nisip și piatră, fiind adusă la nivelul solului. Distrugerile urmau să fie realizate în așa fel, încât “totul să fie făcut una cu pământul și să nu mai rămână nici cele mai mărunte vestigii”, aceasta cu atât mai mult cu cât locul fusese folosit odinioară de cetele de lotri care operau în direcția Transilvaniei. Marsili și-a mai anunțat ofițerul de la Caransebeș că, înainte ca fortificația demolată să le fie predată turcilor, urma să vină personal la fața locului “pentru a verifica dacă s-a făcut tot ceea ce este necesar nevoilor serviciului imperial.”

La 16 martie 1701, la ora 4 a după-amiezii, sub conducerea locotenent-colonelului inginer Giovanni Morando Visconti, s-a dat foc încărcăturilor explozive plasate în diferite puncte ale vechii cetăți³⁶. Mai întâi au fost detonate cele patru încărcături plasate în exterior, de-a lungul cortinei, cu 9 picioare (cca. 2,70 metri) mai jos de nivelul de călcare din interior. Cu acest prilej turnul de incintă a fost despicat de explozie și retezat în întregime. Apoi s-a dat foc altor două încărcături explozive, care au demolat cele trei traverse rămase, precum și zidul din dreapta și din stânga turnului, desăvârșind cu totul opera de distrugere. Cetatea Jdioara își încheia existența după mai bine de patru secole. După ce își făcuse datoria la Jdioara, Visconti a plecat la Bocșa și Vârșeț pentru

times of Luigi Ferdinando Marsigli, soldier and virtuoso. Yale University Press, New Haven & London, (1994).

³⁵ Vezi doc. 3. La 21 ianuarie 1701, tot din tabăra aflată pe râul Bistra, generalul Marsili i-a trimis maiorului Ungar ordinul de demolare a cetăților Bocșa și Mehadia.

³⁶ Vezi doc. 4.

a coordona demolarea fortificațiilor de acolo. Între timp – așa cum îi raporta lui Marsili – lucrările pregătitoare pentru demolarea cetății Caransebeș avansau cu rapiditate. Odată cu aceste distrugerii a luat sfârșit pentru aproape două decenii ocupația habsburgică asupra Banatului.

1 1693 ianuarie 24, Sibiu. Generalul conte Frederic Veterani, comandantul militar al Transilvaniei, îi conferă lui Gabriel Jósika stăpânirea asupra cetății Jdioara din comitatul Severin, precum și a satelor care îi aparțin acesteia, sub rezerva confirmării ulterioare a daniei de către Consiliul Aulic de la Viena.

Copie anexată documentului din 18 aprilie 1697 (vezi doc. 2).

Ediție: Jakab Elek, *Sándor Pál kapitihá s az erdélyi nemzeti fejedelemség utolsó évei*, în „Magyar Történelmi Tár”, vol. 19 (1874), doc. X, p. 220–221.

Sacratissimae Romanorum Imperatoriae Regiaeque Maiestatis actualis camerarius, equitatus generalis, catafractorum regiminis colonellus et per Transylvaniam commendans generalis, Fridericus comes à Veterani, omnibus et singulis visuri, lecturi legique audituri salutem et omne bonum.

Noveritis, posteaquam per gloriosissima invictissimaque augustissimi caesaris nostri Leopoldi domini, domini nostri clementissimi arma ipse comitatus Zöriniensis regno Transylvaniae superioris annis denuo unitus et barbarorum faucibus ereptus fuerit, in dictoque comitatu arx quaedam Sidovar situata et dicta pariter recuperata, quae cum olim ad spectabilem et generosam Josikianam familiam spectasset antequam capta fuisset, ut productis pro recuperanda arce et appertinentis pagis, iuribus et donationalibus accedentibusque singularibus meritis, fidelitate, constantia, industria et sagacitate miranda in promovendis servitiis caesareis, spectabilis itidem et generosi domini Gabrielis Josika, necnon consideratis habitisque incommodis et interea acceptis damnis, in solatium eorum dignum iudicavi, ut mododicto domino Josika, et ad incitamentum quo magis deinceps promotioni servitorum caesareis incumbat ardorem et pietatem erga legitimum et naturalem regem et principem suum exhibendum invitetur, quod dictae arcis Sidovar possessio conferatur. Quare, tenore et vigore harum patentium in possessionem modofatae arcis et appertinentium pagorum ipsum dominum Gabrielem Josika mitto eamque confero, tamquam de Sua Maiestate optime meritum, usque ad ulteriorem Camerae Aulicae ratificationem trado designoque ita, ut pagi appertinentes

soli arcis et praesidio ibidem intertenendo applicentur, neque ad Lugos seu Caransebes iura in futurum praestent, eximo praeterea quae à regno tribuuntur. Conabitur praeterea dominus Gabriel Josika vel eius in futurum arcis detentor, bonam cum commendantibus arcis Lugos et Caransebes habere correspondentiam in partibus illis maxime necessariam, et literas inde tam in Transylvaniam quam ad arces praeinsertas per praesidiarios suos deferendas procurare seduloque promovere, ne in via pereant, attendere et, si quid simile acciderit vel accidisse constiterit, desuper non responsuras¹, verum maximam incidisse poenam noverit.

In cuius rei memoriam et indubiam fidem hasce patentes meas propria manu subscriptas et sigillo maiori roborari feci. Actum in Generalatus quartirio, Cibinii, die 24-ta Ianuarii anno 1693.

L. S. *Fridericus comes Veterani m.p.*

¹ Astfel în text.

Traducere

Frederic conte de Veterani, cămărar adevărat al Preasacrei Maiestăți Romane Imperiale și Regale, general de cavalerie, colonel al unui regiment de dragoni și general-comandant al Transilvaniei, sănătate și tot binele celor care vor vedea, vor citi și vor auzi citindu-se [această scrisoare].

Să știți că, după ce prin armata preaglorioasă și de nebiruit a prealuminatului nostru împărat, domnul Leopold, stăpânul nostru preamilosiv, în anul care a trecut comitatul Severinului a fost din nou unit cu Țara Transilvaniei și a fost smuls din strânsoarea barbarilor, a fost redobândită, de asemenea, și cetatea numită Jdioara, care se află în zisul comitat. Odiñoară, înainte de a fi cucerită [de turci], aceasta i-a aparținut cinstitei și de bun neam familiei Jósika. Drept urmare, cinstitul și deopotrivă de bun neam domnul Gabriel Jósika, voind să redobândească cetatea și satele care țin de ea, drepturile și veniturile de pe urma ei, în temeiul meritelor, credinței, statorniciei, eforturilor și iscusinței sale cu totul deosebite pe care le-a dovedit la îndeplinirea slujbelor împărătești, precum și ținând seama de daunele și pierderile pe care le-a suferit între timp, am socotit că, pentru a le compensa și pentru a-l îndemna pe înainte-pomenitul domn Jósika la o și mai mare sporire a slujbelor împărătești, la însuflețire și credință față de regele și principele său legitim și firesc, se cuvine să-i fie conferită stăpânirea asupra zisei cetăți Jdioara. De aceea, prin cuprinsul și puterea acestei scrisori deschise îl pun pe acest domn Gabriel Jósika în stăpânirea cetății amintite și a satelor care țin de ea

și i le confer ca răsplată deplină a meritelor față de Maiestatea Sa, i le trec și i le atribui până la ratificarea ulterioară de către Camera Aulică, anume în așa fel, ca satele aparținătoare să fie folosite doar la întreținerea cetății și garnizoanei de acolo, urmând ca pe viitor să nu mai presteze obligații Lugoșului și Caransebeșului, scutindu-le, de asemenea, de darea pe care o datorează țării. În afara de asta, domnul Gabriel Jósika sau acela dintre ai săi care va deține cetatea se va strădui să întrețină legături cât se poate de necesare în acele părți cu comandantii cetăților Lugoș și Caransebeș și se va îngriji să trimită de acolo, prin oștenii săi din garnizoana [de la Jdioara], atât scrisorile spre Transilvania cât și cele spre cetățile amintite, ca nu cumva să se piardă pe drum, iar dacă s-ar întâmpla așa ceva sau se va constata că s-a întâmplat, să știe că se expune la cea mai mare pedeapsă în caz că nu se poate justifica.

Spre tăria acestui lucru și crezare neîndoielnică am semnat cu mână proprie această scrisoare a mea deschisă și am întărit-o cu marele sigiliu. Făcută la sediul Generalatului din Sibiu, în ziua de 24 ianuarie 1693.

L. S. *Frederic conte Veterani m. p.*

2 [1697 aprilie 18, Viena?] ¹. Gabriel Jósika îl roagă pe împăratul Leopold I să ratifice actul prin care generalul conte Frederic Veterani îi dăruise cetatea Jdioara împreună cu satele aparținând de aceasta.

Originalul, împreună cu documentul din 24 ianuarie 1693, se păstrează la Hofkammerarchiv din Viena. Editorul din 1874 nu a menționat cota exactă.

Ediție: Jakab Elek, *Sándor Pál kapitihá s az erdélyi nemzeti fejedelemség utolsó éve*, în „Magyar Történelmi Tár”, vol. 19 (1874), doc. XIII, p. 223–224.

Augustissime Imperator, domine, domine clementissime!

Post recuperationem Lippensem et circumiacentium locorum, ad manus nostras resignaverat dominus generalis comes Veterani cum cunctis appertinentiis suis castellum Sidovar, aviticum familiae nostrae bonum, super eo quo fecit etiam donationem, cuius hic sub litera A genuinam copiam adiungo, ubi clare testatur, quod non tantum intuitu inviolatae fidei quam semper pro Augustissima Domo Austriaca servavi, sed ob varium quoque et multiplex notabilium servitiorum genus, quae praesertim in recuperatione eorundem locorum personaliter, imo annonam pro intertentione copiarum subministrando praestiti, illud castellum mihi tradiderat, quod dein

etiam tribus annis conducto et intertento propriis meis sumptibus milite servavi.

Hinc ad Augustissimum Thronum summa cum demissione recurro et imploro illam singularem benignitatem, qua Augustissima Maiestas Vestra suos fideles subditos solet sublevare, rogoque ut hanc ipsam dicti generalis comitis Veterani donationem ratificare et desuper Suum Consensum Regium pro me atque meis haeredibus clementissime conferre dignetur. Pro qua accepta gratia aeternum me meamque vitam augustissimo servitio devovebo.

Augustissimae Maiestatis Vestrae humillimus perpetuusque fidelis subditus,

Gabriel Jósika

¹ Datarea este pe temeiul notei 1 de la p. 221.

Traducere

PreaAugust împărat, domnule, stăpâne preamilostiv!

După redobândirea Lipovei și a locurilor din jur, domnul general conte Veterani mi-a restituit castelul Jdioara cu toate pertinențele lui, un bun strămoșesc al familiei noastre. Despre aceasta a întocmit chiar un act, a cărui copie o alături aici sub litera A, care atestă cu limpezime faptul, că mi-a încredințat acest castel, pe care l-am condus și întreținut apoi timp de trei ani pe cheltuiala mea, slujind ca un ostaș, aceasta având în vedere nu numai credința neștrămutată pe care am manifestat-o întotdeauna față de PreaAugusta Casă Austriacă, ci și datorită diferitelor și numeroaselor servicii pe care le-am adus personal, mai ales la redobândirea acelor locuri, precum și prin furnizarea grânelor necesare întreținerii trupelor [imperiale].

De aceea, mă adresez cu toată supunerea PreaAugustului Tron și, implorând, fac apel la acea deosebită bunătate cu care PreaAugusta Voastră Maiestate obișnuiește să-i susțină pe credincioșii săi, rugându-mă să binevoiți a ratifica această donație a zisului general conte Veterani și să-mi acordați preaindurător, mie și moștenitorilor mei, aprobarea Voastră regală. Primind această milostivire, mă voi dedica pe veci, cu toată viața mea, preaAugustului serviciu.

Al Maiestății Voastre PreaAuguste cel mai umil și veșnic credincios supus,

Gabriel Jósika

3 1701 ianuarie 19, tabăra de pe Bistra. Generalul-maior conte Luigi Ferdinando Marsili către maiorul Leopold Friedrich Ungar von Meranna, comandantul Caransebeșului și al graniței de acolo: îi ordonă să înceapă fără întârziere demolarea

completă a cetății Jdioara, punând astfel în aplicare prevederile articolului 2 al tratatului de pace de la Karlowitz.

Biblioteca Universitaria Bologna, *Manoscritti Marsili*, Mss. 69: Relazione trigesima terza à S.M.C., lit. K; copie. Textul în limba latină în *Manoscritti Marsili*, Mss. 16.

Ordre an Herrn Obristwachtmeister Vngar wegen Demollierung Sidovar

Demnach in denen zu Carloviz zwischen beeden, dem Römischen und Ottomanischen Reich, errichten Friedenspacten 2ten Articul beehandtermaßen enthalten, daß die in diesem Banat unter kayserlicher Bottmäßigkeit bisher gestandene theils besezt, theils aber vnbesetzte Örther völlig zerschleifet vndt der Erden gleich gemacht werden sollen, vnter ihnen aber auch das Schloss Sidovar, obzwar nicht expresse undt nominatim doch unter der allda beygerückhten Generalclausul *et qualiscunque alius simili locus reperiatur* begriffen ist, als thue ich in Crafften dieser Friedensexecution mir allergnädigst ertheilte Autoritet vndt Vollmacht dem Herrn Oberstwachmeister, als dieser Gränzen Commendanten, hiemit anbefehlen, sogleich auf Empfang dieser Ordre den allda zu Sidovar angestellten Capitain Straina zu beordern, mit seiner unterhabenden Miliz an der Rasierung dasiger Vestung mittels des nöthigen Schanzzeugs bey aufgesteckten Fahnen ohngesaumbt den Anfang zu machen vnbdt damit solang, bis das Schloß der Erden völlig gleich, ohnablässig zu continui- ren, er Capitain aber seines Orths ehe vndt bevor von darinnen nicht zu weichen bis nicht von mir ihme eine besondere Ordre (welche auch an die in dene allbereith demolirten Posten angesetzt geweste Commendanten beschehen) zuekhomben werde, mit fliegenden Fahnen vndt rührendem Spiehl von dannen abzuziehen vndt selbigen Grundt der Pforten Bottmäßigkeit abzutretten.

Wie nun dieses geringe Schloß ein einer verfaulten, alten Maur allein bestehet vndt einfolglich ausser denen Maurkrampen man hierzu nichts anderes nöthig haben dörrfte, als wirdt der Herr Obristwachtmeister auch diesfahls die behörige Veransthaltung zu verfügen belieben, umb mit so besserer Ordnung diese Schleiffung bewürckhen zu khönnen, als auch der von dem mir anvertrauten Regiment zu führenden Direction dieses Demolitionswerckhs von mir dahin beorderte Officier ein hierin wohl experimentirtes Subjectum ist.

Dabey habe ich die Nachricht, daß die darin befindliche alte Cistern meistentheils ausgefüllet sein sollte, nun aber dem nicht also vnndt sie nicht

gänzlich eingefüllet sein, so muß befohlen, selbige mit Sandt vndt Steinen gleich der Erden hoch zu machen, dieses aber sowohl zu Beförderung des kayserlichen Dienstes als Abstellung einiger allda bekhandten Abweege, durch welche sich vor Zeithen das Dieb- und Räubergesindl, so sich in diesem Raubnest aufgehalten, in 7bürgen practicieret hat.

Ich recommendire nochmahls diese Demolition, daß alles der Erden gleich vndt auch die geringste Vestigia nicht übrigbleiben, vollziehen zu lassen, allermaßen bey beschehender Abtretung zu Einhollung des Augenscheines, ob alles nach des kayserlichen Dienstes Erforderung exequiret worden, mich selbstem dahin begeben werde, deme der Herr Obristwachtmeister nach seinem belobten Credite schon wohl zu thun wissen wirdt.

Vndt ich verbleibe

An der Pistra, den 19ten Januarii 1701

Traducere

Ordin către domnul maior Ungar cu privire la demolarea Jdioarei

Deoarece în articolul 2 al tratatului de pace de la Karlowitz încheiat între cele două Imperii, cel Roman și cel Otoman, este prevăzut – după cum se știe –, ca locurile fortificate, în parte ocupate, în parte neocupate, care s-au aflat sub autoritatea imperială în acest Banat trebuie să fie deîndată demolate în întregime și făcute una cu pământul, între acestea numărându-se și castelul Jdioara care, deși nu este desemnat în mod anume și nominal este totuși cuprins în clauza generală din tratat sub formularea *et qualiscunque alius simili locus reperiatur*¹, prin autoritatea și deplina putere care mi-au fost încredințate îi ordon domnului maior, în calitate de comandant al acestei granițe, ca – în temeiul punerii în aplicare a acestei prevederi a tratatului de pace – să-i poruncească imediat după primirea acestui ordin căpitanului Straina aflat la Jdioara, să înceapă fără întârziere cu soldații aflați sub comanda sa demolarea cetății de acolo și să continue această activitate fără încetare, folosindu-se de uneltele de fortificare și de steagurile plantate, până când castelul va fi făcut una cu pământul. El, domnul căpitan, nu se va îndepărta defel de la fața locului până când nu va primi de la mine un ordin special (care va fi adresat și comandanților care se află în pozițiile care au fost deja demolate), de a se retrage de acolo cu steagurile bătând în vânt și în sunetul muzicii, pentru a ceda teritoriul sub autoritatea Porții.

Deoarece acest castel mic are doar un zid vechi și putred, nefiind prin urmare necesar altceva decât

scoabe pentru ziduri, domnul maior va binevoi să ia și în această privință măsurile necesare pentru a putea realiza într-o ordine cât mai bună demolarea ordonată, mai ales că ofițerul trimis de mine din regimentul ce îmi este încredințat și căruia îi revine operațiunea de demolare este un om foarte experimentat în această privință.

Fiindcă sunt informat, că vechea cisternă aflată în interior ar fi în cea mai mare parte golită, chiar și dacă nu ar fi așa, ea fiind încă complet plină, se ordonă ca aceasta să fie umplută cu nisip și piatră și adusă la nivelul solului, aceasta atât în interesul serviciului imperial cât și pentru a interzice accesul la cele câteva căi ocolitoare cunoscute spre Transilvania, folosite cu mai multă vreme în urmă de adunătura de tâlhari și lotri care își făcea veacul în acest cuib de lotri.

Recomand încă o dată ca această demolare să se facă în așa fel, ca totul să fie făcut una cu pământul și să nu mai rămână nici cele mai mărunte vestigii, aceasta mai ales fiindcă, înainte de a avea loc predarea, mă voi deplasa personal acolo, pentru a verifica dacă s-a făcut tot ceea ce este necesar cerințelor serviciului imperial, lucru pe care domnul maior sunt sigur că – potrivit cu încrederea de care se bucură – îl va face bine.

Rămân cu etc.

Pe Bistra, la 19 ianuarie 1701

¹ Și orice alt loc asemănător care se va găsi.

4 1701 martie 17, Caransebeș. Locotenent-colonelul inginer Giovanni Morando Visconti îi raportează generalului-maior conte Luigi Ferdinando Marsili modul în care a fost demolată la 16 martie 1701, prin minare, cetatea Jdioara.

Biblioteca Universitaria Bologna, *Manoscritti Marsili*, Mss.16; original.

Eccellentissimo signore,

Hieri, alle 4 hore doppo mezo giorno, fui in Szydovar dar fuocho allé mine, quali furono con ogni bramata sodisfation tanto di V. E^a come mea e per il servizio di S.M. Cesare, che al presente non vi si trova della torre che un mucchio di pietre. Hoggi parte de Szydovar il sargente per portarsi à Bocza, mandato da me per darmi puoi aviso quanto polvere sarà necessaria à quei due fornelli che vi si faranno.

L'effeto della mina fù, come già è noto à V. E. Il sito e la dispositione de fornelli si diede prima fuocho alli 4 fornelli al di fuori e più bassi dall'orizzonte di dentro 9 piedi, quali fecero l'effeto desiderato, havendo questi levato e roversciato tutta

quella facciata dalla torre, ove furono fatti da detti fornelli persine alla somità della torre, come se fosse scatta segata. Doppo questo effetto, seguito con cosi buon successo, si diede fuocho alli due fornelli superiori, quali roversciorono il rimanente de restò dalle prime mine, cioè i tre lati sino a' fondamenti come pure il muro congiunto alla torre della dritta e sinistra.

Qui il travaglio s'avanza con buon successo, e li reitero, fanno il debito loro con avanzar molto. Lunedì partirò per Bocza e puoi di là à Verszez, e dal opperato ne communicaro con tutto l'ossequio à V. E^a supplicandola nel medemo tempo dell'alto suo patrocinio, alla quale mi dico per sempre di V. E. humillissimo servitore,

G(iovanni) M(oran)do Visconti

Karansebes, li 17 Marzo 1701

Traducere

Preainălțate domn,

Ieri, la ora 4 după-amiază, am fost la Jdioara pentru a da foc minelor, acțiune care s-a soldat spre deplina și dorita satisfacția atât a Excelenței Voastre cât și a mea dar și spre slujba Maiestații Sale împăratul, anume în așa fel, că în prezent din turn n-a mai rămas decât o grămadă de pietre. Astăzi pleacă de la Jdioara pentru a se duce la Bocșa sergentul pe care l-am trimis acolo spre a-mi aduce la cunoștință de cât praf de pușcă este nevoie pentru cele două încărcături mici din acel loc.

În ceea ce privește locul și dispunerea încărcăturilor [de la Jdioara], desfășurarea minării a fost – așa cum îi este deja cunoscut Excelenței Voastre –, că mai întâi s-a dat foc celor patru [încărcături plasate] în afară și situate cu 9 picioare mai jos decât nivelul din interior, acestea având efectul dorit. Întreagă acea latură a turnului a fost ridicată în sus și răsturnată, încărcăturile amintite făcând o despicătură pornind din vârful turnului, ca și cum acesta ar fi fost retezat dintr-odată. După această realizare încununată atât de frumos, s-a dat foc celor două încărcături, care au răsturnat ceea ce mai rămăsese de pe urma celor dintâi, adică cele trei traverse, precum și zidul care se lega de turn la stânga și la dreapta.

Aici [la Caransebeș – C. F.] lucrările avansează cu succes și, vă repet, progresează cu rapiditate. Luni voi pleca la Bocșa, iar de acolo mă voi duce la Vârșeț. O voi înștiința pe Excelența Voastră despre tot ceea ce am făcut, rugând-o în același timp să-mi acorde înalta sa protecție, cel care sunt mereu al Excelenței Voastre preaumil servitor,

Giovanni Morando Visconti

Caransebeș, la 17 martie 1701